

KİTAP TANITIMI/BOOK REVIEW:

GÜNCEL VAHİY TARTIŞMALARI 1-2

Sürüş, Abdülkerim. *'Nebevi Rüyaların Ravisi Hz. Muhammed' ve 'Nebevi Rüyaların Ravisi Hz. Muhammed Kitabına Eleştiriler'*. Derleyen ve Çeviren: Asiye Tıǧlı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 1. bs., 143+160 s.*

Muhammed Osman DOĞAN
Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul
PhD Candidate, Marmara University Faculty of Theology, İstanbul
modfsm@hotmail.com
orcid.org/0000-0002-6082-4365

Öz

İran'daki Şî entelektüel dinî düşüncenin önde gelen isimlerinden olan Abdülkerim Sürüş'un vahiy hakkındaki görüşleri 1990'lı yıllardan beri tartışılmaktadır. Bu bağlamda Sürüş ve eleştirmenlerinin yazılarından bir tenkit literatürü meydana gelmiştir. Son olarak Dr. Öğretim Üyesi Asiye Tıǧlı, Sürüş'un vahiy teorisi kapsamında öne sürdüğü fikirleri ile bazı İranlı düşünürlerin bunlara ilişkin kaleme aldıkları eleştirileri içeren yazıları derleyerek Türkçeye çevirmiştir. Bu çalışmada Güncel Vahiy Tartışmaları üst başlığında iki cilt olarak yayımlanan söz konusu seçkinin önemi, arka planı, içeriği ve neşrine dair değerlendirmeler yapılmakta, birtakım teklif ve tavsiyeler sunulmaktadır.

Keywords: Şia, İran, Entelektüel Dinî Düşünce, Abdülkerim Sürüş, Vahiy

Abstract

Abdulkarim Soroush who is one of the leading figures of Shi'i intellectual religious thought in Iran has some views on revelation which have been on the debating table since 1990s. In this context, a criticism literature has emerged from the writings of Soroush and its critic's articles. Recently, Associate Dr. Asiye Tıǧlı has compiled and translated the writings containing the criticisms of some Iranian thinkers and the ideas put forward by the Soroush's theory of revelation into Turkish. In this study, evaluations of the importance, background, content of "Contemporary Revelation Discussions" which published in two volumes and some proposals and recommendations are presented.

Anahtar Kelimeler: Shī'a, İran, Intellectual Religious Thought, Abdolkarim Soroush, Revelation

* Metnin son versiyonunu gözden geçirerek değerli katkılar sunan Arş. Gör. Abdolcabbar Adıǧüzel ve Arş. Gör. Halil Işlak'a bu vesileyle teşekkür ederim.

Günümüzde İran merkezli Şîî dünyasında büyük ölçüde 'entelektüel dinî düşünce (*rûşenfikrî*)' çerçevesinde yürütülen düşünce, bir yönüyle Yeni İlm-i Kelâm çalışmaları ile birlikte düşünülse de aynı zamanda Din Felsefesi'ne ait birçok ögeyi de bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu düşünce akımının mensupları birer aydın kimliğiyle muhtelif İslâmî ilimlere ilişkin yeni fikirler ihdâs etme eğilimindedirler.¹ Bu konuların başında özgürlük bağlamında demokrasi ve insan hakları, din-mezhep-meşrep meseleleri özelinde dinî çoğulculuk, vahiy hakkında ilahî metnin delâleti, kapsamı ve karakteristik yapısı gelmektedir. İslâmî ilimler geleneğinin kesintiye uğramadığı İran kültür havzasında gelenek ile modernitenin çatıştığı noktalarda üretilen söylemler sadece Şîa ekolünün mezhebî-siyasî görüşlerini hedefe almakla kalmamış, aynı zamanda İslâm düşüncesinin bütün sabitelerini sorgulayan bir hüviyete sahip olmakla kendini göstermiştir.

İran'da entelektüel dinî düşünce kapsamında ön plana çıkan çatışma noktalarından birisi Abdülkerim Sürûş'un (d. 1945) vahiy hakkında gündeme getirdiği görüşlerdir. Sürûş, Molla Şadrâ'nın (ö. 1050/1641) fikirleri üzerine felsefe doktorası yapmış bir entelektüel olarak vahiy fenomenolojik olarak inceleme iddiasında önemli bir düşünürdür. Ona göre vahiy, Hz. Peygamber'in dinî tecrübesi doğrultusunda Tanrı ile ittisal ederek edindiği bilgilerdir. Vahiyde Peygamber, bizzat müşahade ettiklerini aktarmaktadır² ve dolayısıyla o, bir nevi râvî konumundadır. Aktardığı hususlar ise Sürûş'un müsamahalı olarak kullandığı tabirle 'nebevî rüyalar'dır. Gelenekteki rüya ile vahiy alma yöntemini vahiy olgusunun tamamına teşmil eden Sürûş, işrâkî felsefenin terminolojisi ile vahiy yeniden tanımlamaya çalışmaktadır. İlk belirtileri Usûliyye Şîası'nın İşrâk felsefesiyle ilgilenen kanadında -özellikle Molla Sadrâ'dan itibaren- görünür hâle gelen bu metafiziksel tutum, Sürûş'un irfânî şiirlerden getirdiği bazı temsiller ile iknâ edici bir tarz ve edebî bir üslupla sunulmaktadır.

Eserlerinde sûfî ve irfânî bir üslup benimsediği görülen Sürûş, 1979 İran İslam devrimi sonrasındaki bazı uygulamaları liberal ve seküler bir bakış açısıyla eleştirerek din-tedeyyün ilişkisine yeni yorumlar getirmeye çalışmıştır.³ Onun tarihselciliği gelenekteki farklı ekollerin görüşleri üzerinden temellendirme girişimleri kendisini tanımlarken de fark edilmektedir. Kimi zaman kendisini Neo-Mu'tezile ilan eden⁴ düşünür, Şîa ve Sünnîlik düşüncelerinin peygamber tecrübesinin farklı açılımları olduğunu ifade eder. Şîa içerisindeki klasik tekfirci yaklaşımlara karşı çıkarak Sünnîleri tekfir etmekten kaçınır ve buna yeltenenleri

¹ Geniş bilgi için bk. Asiye Tıǧlı, *İran'da Entelektüel Dinî Düşünce Hareketi* (İstanbul: Mana Yayınları, Aralık 2017).

² Sürûş, önceleri Kur'an'ın sözsöz-ışitsel bir tecrübe olarak gördüğünü, ancak hâlihazırdaki kanaatinin, onun işitsel-görsel bir tecrübe olduğunu ifade etmektedir. Bk. Abdülkerim Sürûş, "Nebevî Rüyalar Nazariyesi (VI)", *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tıǧlı (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 2/140.

³ Bu konuda yapılan bir çalışma için bk. Qari Feriaghun Batoor, *Abdülkerim Sürûş'ta Çağdaş Problemler ve Din* (Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

⁴ Bu husustaki bir söyleşi için bk. "Nev Mu'tezilî Hestem" (Sürûş, 1387/2008).

sert bir şekilde eleştirir.⁵ Bununla birlikte bir görüşün hakkaniyetinin tartışmasının yapılacağı disiplinin *kelâm* olduğunu⁶ belirten Sürüş, mezhepsel ihtilaflardan sıyrılmaya çalışmaktadır. Vahiy hakkındaki teorisini ilk olarak deklare ettiği *Bast-ı Tecrübe-yi Nebevî* kitabında Şii düşüncesi açısından yeni görüşler ileri süren, hoşgörülü ve esnek bir mezhep tasavvuruna sahip olan ve Sünnî literatürden etkilenen Sürüş, Sünnî âlim ve sûfilerden en çok Ebû Hâmid el-Ğazzâlî (ö. 505/1111), Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) ve Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'ye (ö. 1176/1762) atıf yapmaktadır. Bu bağlamda Farsça irfân literatüründeki seçkin eserlerden olan Mevlânâ'nın *Mesnevî-yi Ma'nevî*'si Sürüş tarafından en çok atıf yapılan ve ders kitabı olarak okutulan eserlerden birisi olması açısından ayrı bir önem taşır.⁷ Sürüş'un vahiy nazariyesini inşa ederken, modern dönem düşünürlerinden olan Muhammed İkbâl (1877-1938) ve Fazlur Rahmân'ın (1919-1988) vahye ilişkin görüşlerinden ciddi bir şekilde etkilendiği anlaşılmaktadır.

Sürüş, Kur'an'ı dinî tecrübe üzerinden beşerileştirme ve evreni de vahdet-i vücûd felsefesi üzerinden ilâhîleştirme tavrı ile Hz. Peygamber'i Kur'an'ın müellifi olarak takdim ederek; Kur'an metninin Allah'ın değil, Hz. Peygamber'in bilgi düzeyini yansıttığını iddia etmektedir.⁸ Bu husus, vahyin mahiyetine ilişkin araştırmanın Tanrı-âlem ilişkisinin netleştirilmeden yapılamayacağını göstermektedir. Ancak vahiy ve rüya fenomenolojisi ile yeni bir yoruma gitmek, Sürüş'a göre kelâmî ya da ontolojik bir araştırmadan farklıdır.⁹ Zira onun bu soruşturmadaki yegâne hedefi "vahiy fenomeni ile onun rumuzlu ve puslu bir fezaya sahip rüya dili"ni keşfetmektir.¹⁰

Bâtınî ve irfânî geleneği Batı düşüncesindeki bazı referanslar ile destekleyerek vahye ilişkin ileri sürdüğü görüşleri 1990'lı yıllarda bir teoriye dönüşen ve takip eden süreçte kendisi tarafından peyderpey geliştirilen bir vahiy anlayışına sahip olan Sürüş, birçok reddiyeye muhatap olmuştur. İlk olarak Farsça telif ettiği *Bast-ı Tecrübe-yi Nebevî* eserinin 2006 yılında Arapçaya, 2009'da ise İngilizceye tercüme edilmesinin¹¹ ardından teorisi ciddi tenkitlere tabi tutulmuştur.¹² Her üç dilde

⁵ Sürüş'un bir Şii düşünür kimliğiyle Şiilere yönelik özeleştiri yaptığı bir video için bk. "Dr. Sürüş-Şiiler" (Babapür, 25 Temmuz 2017).

⁶ Abdülkerim Sürüş, *Bastu't-Tecribeti'n-Nebeviyye*, Arapçaya çev. Ahmed el-Kapançî (Irak: Dârü'l-Fikri'l-Cedîd, 2006), 32-33.

⁷ Onun Islamic Cultural Center of Nothem California (ICCNC) sponsorluğunda yaptığı *Mesnevî ile Bostan ve Gülistan* dersleri "[مدرسه مولانا جلال الدين School of Rumi](https://www.youtube.com/channel/UC...)" isimli YouTube kanalında yayınlanmaktadır.

⁸ Sürüş, "Nebevî Rüyalar Nazariyesi (VI)", 2/151.

⁹ Abdülkerim Sürüş, "Hz. Ahmed'in Rüyası Tüm Enbiyaların Rüyasıdır", *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tıǧlı (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 1/58.

¹⁰ Sürüş, "Hz. Ahmed'in Rüyası Tüm Enbiyaların Rüyasıdır", 1/59.

¹¹ Abdülkerim Sürüş, *Bastu't-Tecribeti'n-Nebeviyye*, Arapçaya çev. Ahmed el-Kapançî (Irak: Dârü'l-Fikri'l-Cedîd, 2006); Abdulkarim Soroush, *The Expansion of Prophetic Experience: Essays on Historicity, Contingency and Plurality in Religion*, İngilizce'ye çev. Nilou Mobasser, ed. Forough Jahanbakhsh (Leiden: Brill, 2009).

¹² Hâlid Kebîr 'Allâl bu esere karşı *Nakdu Kitâbi Bastu't-Tecribeti'n-Nebeviyye* adıyla 266 sayfalık bir reddiye kaleme almıştır (Cezayir: Dârü'l-Muhtesib, 2012). Bu kitap, Sürüş'un vahiy teorisine yöneltilen en hacimli eleştiri metni olarak addedilebilir.

yapılan baskılar birbirinden önemli farklılıklar arz etmektedir. Şöyle ki; Farsça baskıdaki birkaç yazı Arapça çeviride bulunmamakla birlikte İngilizce çeviriye ilave edilen kısımların hem Farsça hem de Arapça baskılarda olmaması eserin en geliştirilmiş halinin İngilizce baskıdaki şekli olduğunu ortaya koymaktadır. Böylelikle ilk baskısı 1999'da Tahran'da yapılan ve 2006 yılında beşinci baskısına ulaşan eser, Farsça metninin her çevrildiği dilde daha da geliştirilmiş ve içeriğine ilaveler yapılmıştır. Son olarak Sürûş'un vahye ilişkin görüşleri Türkçe'ye farklı bir bağlamda çevrilmiş ve yeni bir derleme ile basılmıştır [*'Nebevi Rüyaların Ravisi Hz. Muhammed'* ve *'Nebevi Rüyaların Ravisi Hz. Muhammed Kitabına Eleştiriler'*, (İstanbul: Mana Yayınları, 2018)]. Dr. Öğretim Üyesi Asiye Tıgılı tarafından derlenen ve çevrilen bu yekûn, Sürûş'un son yazdığı makaleler dikkate alınarak teoriyi eleştiren İranlı fikir adamlarının değerlendirme yazıları ile birlikte "Güncel Vahiy Tartışmaları" üst başlığı ile neşredilmiştir.

Söz konusu çalışmanın ilk cildi, Abdülkerim Sürûş'un "rasûlâne rüyalar nazariyesi" çerçevesinde teşekkül eden ve onun vahiy hakkındaki son görüşlerinin yer aldığı altı makalenin çevirisinden ibarettir. İkinci cilt ise Sürûş'un söz konusu makalelerdeki görüşlerine yöneltilen eleştiriler çerçevesinde derlenmiş, farklı yazarların lehte ve aleyhteki tenkit yazılarına yer verilmiş ve son olarak Sürûş'un kısa bir cevap yazısı ilave edilmiştir.

Tıgılı'nın bu seçkisinin tez ile antitez arasındaki diyalektik üzerine kurulu olduğu anlaşılmaktadır. Neticede nebevî rüyalar nazariyesi sahibi olan Sürûş'un görüşleri, adı geçen nazariyeye yöneltilen olumlu ve olumsuz eleştiriler ile birleştirilerek bu konudaki yazılar bir seçkide bir araya getirilmiştir.

Eserin her iki cildinin de başında yer alan *Sunuş* yazısında Tığlı “İran’da Güncel Vahiy Tartışmaları” yerine “Güncel Vahiy Tartışmaları” başlığını tercih etmesinin sebebi olarak; bu tartışmaların doğrudan Şîilikle alakalı olmadığı şeklinde izah etmektedir. Ona göre adı geçen başlık eserin içindeki tartışmaların İran-Şîi eksenli bir tartışma olduğu izlenimi verebilir.¹³ Sürûş’un Şîiliğin sınırlarını fazlasıyla aşan yaklaşımları ve yazıları bulunan şahısların tartışmaları Şîilik bağlamından uzak bir noktadan ele almalarının bu çekinceyi haklı kıldığı düşünülse de vahiy meselesinde Şîi-Sünnî ayrışması gözden kaçırılmamalıydı. Nitekim Şîa ile Ehl-i Sünnet’in vahiy anlayışlarında imâmete bakış meselesi göz ardı edildiği için her iki ekolün aynı düzlemde yer aldığı gibi bir yanılğı içerisine düşülebilmektedir. Zira vahiy derken bir Şîi açısından imâmlara geldiği iddia edilen haberler de bu kapsamda yer almaktadır. Birçok Şîi fraksiyonunda imâmların vahiy almada peygamberler seviyesine yükseltildiği görülmektedir. Bu ise vahyin anlamını buharlaştırma ve peygamberlerin ayrıcalıklarını peygamberler dışındaki insanlara atfetme anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu kitabın üst başlığı söz konusu farklılıkları imâ edecek bir tarzda olsaydı belki daha iyi olabilirdi. İlave edilebilecek “Şîi” ya da “bâtınî” tabiri burada o farklılığı vurgulamak için kullanılması uygun olan kilit kavramlardandır.

Eserin ilk cildinde giriş makalesinin peşinden gelen “Nebevi Rüyalarda Nazariyesi” ana başlığı altında beş yazı bulunmaktadır. Giriş kısmı olarak tercüme edilen makale “Nebevi Tecrübenin Genişlemesi”dir. Bu makale yazarın vahye ilişkin yaklaşımlarını ortaya koyduğu *Baş-ı Tecrübe-i Nebevî* isimli eserinin de ilk bölümü olup mezkûr eserin ismi bu makale ile aynıdır.¹⁴ Bu metin aynı zamanda yazarın 24 Haziran 1997’de Hz. Peygamber’in (s.a.v) doğum günü münasebetiyle yaptığı konferansın yazılı hâliinden ibarettir. Diğer beş yazının başlıkları ise sırasıyla şöyledir:

1. “Nebevi Rüyalarda Ravisi Hz. Muhammed” (1/41-55)
2. “Hz. Ahmed’in Rüyası Tüm Enbiyaların Rüyasıdır” (1/57-78)
3. “Bariz Zıtlıklar” (1/79-104)
4. “Şeriatın Yokluğu ve Risâlet’in İmkânsızlığı” (1/105-128)
5. “Bir Gece Binip Geçti Felekten” (1/129-143).

İkinci ciltte de eleştirel yazıların ardından son olarak Abdülkerim Sürûş’un eleştirmenlerden birine verdiği cevabı içeren bir yazısının eklenmesi, seçkinin

¹³ Bk. Asiye Tığlı, “Sunuş”, *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tığlı (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 1/8, 2/10. Tığlı’nın çeviri-seçkisinde Sürûş’a yöneltilen eleştiri metinleri için sadece İranlı ve Şîi aidiyetli fikir adamlarının yazılarının seçilmiş olduğu kaydedilmesi gereken önemli bir husustur. Sürûş’un vahiy teorisine yöneltilen en hacimli reddiye metninin Arapça olarak yazıldığı dikkate alınacak olursa; çeşitlilik adına farklı uyruk ve mezhep mensubu düşünürlerin eleştiri yazılarına da yer verilebilirdi. Bu bağlamda “İran’da Güncel Vahiy Tartışmaları” ifadesinin eserin içeriğini daha iyi yansıttığı kanaatindeyim.

¹⁴ Söz konusu makale: Abdülkerim Sürûş, “Giriş: Nebevi Tecrübenin Genişlemesi”, *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tığlı (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 1/13-37.

Sürûş merkezli olarak düşünüldüğü izlenimi vermektedir. Bu ciltteki makaleler yazarları ile birlikte aşağıdaki gibidir:

1. Sürûş Debbâğ, “Nebevi Tecrübeden Rasûlâne Rüyalara”, (2/15-32)
2. Mansur Haşimî, “Nebevi Rüyalara Eleştiri”, (2/33-42)
3. Muhsin Ârmin, “Kur’an’ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri”, (2/43-89)
4. Hasan Ensârî, “Surûş’un Vahiy Nazariyesi’ne Tenkit”, (2/91-109)
5. Abdulâli Bâzergân, “İlâhî Kelâmda Hevâ veya Hüdâ”, (2/111-130)
6. Abdulâli Bâzergân, “Abdülkerim Sürûş’un Nebevi Rüyalar Nazariyesine On Maddelik Bir Eleştiri”, (2/131-136)
7. Abdülkerim Sürûş, “Nebevî Rüyalar Nazariyesi (VI)”, (2/137-160)

Görüldüğü gibi eleştirilerle ilgili cildin son yazısı Abdülkerim Sürûş’a aittir. Bu yazı aslında bir önceki yazıdaki on maddelik kısa eleştiriye cevap olarak kaleme alınmıştır. Tıgılı, buraya attığı başlık ile bu yazının birinci cildin ikinci bölümünde yer alan beş yazının devamı olduğunu imlemiştir. Yazılar, içeriklerine göre belirli bir mantıki silsile çerçevesinde sunulmuştur.

Yazar bu seçkiye ilişkin özel bir giriş yazısı yazmamış olsa da Tıgılı tarafından bu konumda olduğu takdir edilen “Giriş: Nebevi Tecrübenin Genişlemesi” yazısında Sürûş, öncelikle nübüvvet konusunun Müslümanlar tarafından pek sorgulanmamasına değinerek günümüzde en çok ele alınması gereken konunun nübüvvet olduğunu söyler.¹⁵ Ardından Hz. Peygamber’in (s.a.v) başarılarının ilâhî teyitle gerçekleştiğini, o halde Resûlullah’ın değerinin vahiyyle, yani yeni tabiriyle dinî tecrübe ile olduğunu savunur.¹⁶ Buradan Hz. Peygamber’in dinî tecrübesinin “rüya” ile olduğuna ilişkin görüşlerini temellendirmeye çalışır. Peygamberin tecrübesi ile sûflerin tecrübesi arasında paralellik kuran yazar, “ilâhî kelâmı peygamberin sözü ile bir kabul etmek, kelâm ilminin problemlerinden olan Allah’ın tekellümü meselesini halletmenin en güzel yollarından biridir.”¹⁷ diyerek salt bir vahdet-i vücûd anlayışı üzerinden vahyi açıklamaya girişir. İslâm’ın Hz. Peygamber’in hem maddi hem de manevi alandaki tecrübelerinin mahsulü¹⁸ olduğunu savunan yazar, vahyi Din Felsefesi’ndeki dinî tecrübe kavramının zımında ele alır.

“Nebevi Rüyaların Ravisi Hz. Muhammed” başlıklı yazıda yazar, Peygamberin rüyalarını fenomenolojik şekilde incelemeyi amaçladığını vurgulamıştır. Hz. Muhammed’in râvi olduğunu ifade ederken onun Kur’an’ın muhatabı ve muhbiri değil, bilakis gördüğü manzaraları anlatan birisi olduğunu¹⁹ öne süren yazar, Peygamberi aktarıcı ya da vahyin hitap ettiği kişi olarak değil, vahyi tecrübeleriyle

¹⁵ Sürûş, “Giriş: Nebevi Tecrübenin Genişlemesi”, 1/13.

¹⁶ Sürûş, “Giriş: Nebevi Tecrübenin Genişlemesi”, 1/14.

¹⁷ Sürûş, “Giriş: Nebevi Tecrübenin Genişlemesi”, 1/24.

¹⁸ Sürûş, “Giriş: Nebevi Tecrübenin Genişlemesi”, 1/33.

¹⁹ Abdülkerim Sürûş, “Nebevi Rüyaların Ravisi Hz. Muhammed”, *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tıgılı (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 1/43.

inşa eden konumunda göstermektedir. Sürûş, Miraç olayını da bu iddiasına dayanak olarak “rüyada ruhani bir yükseliş” olarak yorumlar ve Kur’an’ı “bir rüya tabiri kitabı” olarak²⁰ sunar.

“Hz. Ahmed’in Rüyası Tüm Enbiyaların Rüyasıdır” yazısında yazarın Kur’an’da zikri geçen Peygamber rüyaları üzerinden iddiasını temellendirme çabasına girdiği gözlenmektedir. Hz. Peygamber’in rüyaları olduğunu iddia ettiği vahyin yine onun tarafından mecaz ve kinayeye başvurulmadan, Arap dili ve örfüyle aktarıldığını savunur.²¹ Tanrı-âlem ilişkilerinde radikal bir vahdet-i vücutçu anlayışı benimsemesinin yanı sıra Eş’arî düşünceyi çağrıştıran cihanda tek bir fail olduğu görüşü²² yazarın vahiy hakkındaki teorisinin ontolojik zemininde bulunur. Âyetlerdeki tekdüze olmayan üslubu da teorisine delil olarak zikreden yazar, bazı âyetleri sıralamakta ve bunlardaki anlatım tarzının rüya ya da hikâye anlatma tarzında olduğunu, dolayısıyla bunları bir tabirci gözüyle okumanın gerektiğini söyler.²³

“Bariz Zıtlıklar” adlı yazıda yazar, Kur’an’da evvel-âhir, zâhir-bâtın vs. birbirinin aksi gibi duran isim ikilileri ile cebr ve ihtiyarı aynı anda çağrıştıran örnekleri zikrederek bunlar üzerinden teorisi için delil takviyesine çabalamaktadır. Yazar, Kur’an’ın “sanatsal, paradoksal ve dağınık bir rüya kitabı” olduğu iddiasını burada başka bir açıdan yinelemektedir.²⁴ Nedensellik (illiyet) meselesinde Eş’arî yaklaşımını daha doğru bulan yazar, zaman zincirinin kopuk olduğunu düşünmektedir.²⁵ Yazarın müfessirin işinin nassların vakıya mutabakatına bakmak değil, bunların ‘tabirini yapmak’ olduğu savı²⁶ tabir kelimesinin içerisinde taşıdığı belirsizlikten dolayı teorisinin tartışmaya en açık olan yönlerindedir.

“Şeriatın Yokluğu ve Risâlet’in İmkânsızlığı” başlıklı yazısında, yazar kendisine yönelten itiraz ve eleştirilere cevap vermeyi amaçlamıştır. Burada başlıktan da anlaşılacağı üzere teorinin açmazları olarak eleştirilerde kullanılan problemlere gönderme yapılmıştır. Eserin ikinci cildinde Muhsin Ârmin’in yönelttiği anlaşılabilir yedi itiraz cevaplanmıştır. Burada yazarın İslâmî ilimler arasında bir rekabet varmış ve bu ilimlerin her biri geçişken olmayan farklı kompartımanlardaymış hissi uyandıracak şekilde yaptığı tahliller tartışılmaya muhtaçtır. Bu bağlamda zikrettiği “Şârî’in asıl maksadı, fıkı daraltıp ahlâkı yaymaktır”²⁷ ifadesi dikkat çekicidir.

“Bir Gece Binip Geçti Felekten” başlıklı yazı ile yazar, Miraç hadisesinin rüya ve temsil dilinin bir örneği olduğu, Kur’an’daki meâdın da Miraçta yer alan âhiret

²⁰ Sürûş, “Nebevi Rüyaların Ravisi Hz. Muhammed”, 1/49-50.

²¹ Sürûş, “Hz. Ahmed’in Rüyası Tüm Enbiyaların Rüyasıdır”, 1/57.

²² Sürûş, “Hz. Ahmed’in Rüyası Tüm Enbiyaların Rüyasıdır”, 1/63-65.

²³ Sürûş, “Hz. Ahmed’in Rüyası Tüm Enbiyaların Rüyasıdır”, 1/73-78.

²⁴ Abdülkerim Sürûş, “Bariz Zıtlıklar”, *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tıǧlı (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 1/91.

²⁵ Sürûş, “Bariz Zıtlıklar”, 1/92-93 vd.

²⁶ Sürûş, “Bariz Zıtlıklar”, 1/95.

²⁷ Abdülkerim Sürûş, “Şeriatın Yokluğu ve Risâlet’in İmkânsızlığı”, *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tıǧlı (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 1/124.

ahvâlinin bir açılımı olduğu iddiasını açıklamaya çalışmaktadır. Yazarın Hz. Peygamber'in Miraç yolculuğu ile Hz. Peygamber'in tasvir ve tahayyül melekesinin güçlenmesi arasında kurduğu ilişki ve Kur'an'daki meâda ilişkin anlatımların bunun neticesinde olduğu iddiaları²⁸ (1/142-143) teorik tutarlılık göz önünde bulundurularak söylendiği düşünülse de ciddi tetkikleri gerektirmektedir.

Eserin ikinci cildinin başında eleştirilenler hakkında kısa bilgi verilmiş, akabinde de birinci ciltteki sunuş yazısı aynen derç edilmiştir. İkinci cildin "Nebevi Tecrübeden Rasûlâne Rüyalara" başlıklı ilk yazısı, Abdülkerim Sürûş'un oğlu Sürûş Debbâğ'a aittir. Teori hakkındaki olumlu eleştirileri ile ön plana çıkan Debbâğ'ın değerlendirmesine göre Abdülkerim Sürûş doksanlı yılların sonlarında yayınlanan *Baş-ı Tecrübe-i Nebevi* (Nebevi Tecrübenin Genişlemesi) isimli eseriyle bu alan üzerine eğilmiştir. Debbâğ'ın Abdülkerim Sürûş'un teorisinin epistemolojik, ontolojik, fenomenolojik ve semantik olmak üzere farklı düzeylerde incelediği görülmektedir. Sonuç kısmında ise onun teorilerini dayandırdığı deliller kısaca ele alınmıştır. Bu bağlamda Molla Şadrâ'nın *Hikmet-i Müteâliye* olarak bilinen felsefe sistemindeki "Her hâdis madde ve sürece tabidir." ilkesi Sürûş'un felsefî delilleri arasında zikredilmiştir.²⁹

Mansur Haşimî "Nebevi Rüyalara Eleştiri" başlıklı yazısında Sürûş'un teorisinin temel iddialarının "nübüvvet fenomenini daha iyi açıklamak ve cazip hale getirmek" ile "bu izahtan pratikte faydalı sonuçlar elde etmek" olduğunu belirtir.³⁰ Haşimî, daha sonra bu nazariyenin felsefî bir niteliğe sahip olmadığını söyler.³¹ O ayrıca bu teorideki rüya tabiri ile (kutsal) metnin tefsiri arasındaki farkın açık olmadığı itirazında bulunur³² ve "nebevi rüyalar nazariyesinin, dinî ilimler alanında metodolojik olarak hiçbir katkı sunmadığı" nı söylemektedir. Ona göre bu teori "en fazla psikolojik bir etki" oluşturabilmektedir.³³

"Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri" başlıklı Muhsin Ârmin'e ait olan makale, eser içerisindeki en uzun yazıdır. Bu nazariyenin geçmişteki izlerini ele alarak konuya başlayan Ârmin, anlayışta müphemlik ve belirsizlik,³⁴ delil yetersizliği ve uygulamadaki zorluk³⁵ gibi hususlardan bahsetmiştir. "Tabirden Tahrife" başlıklı bölümün alt başlıklarında ise teorisinin tarihi gerçekleri göz ardı ettiği,³⁶ Kur'an'daki rüya hakkındaki âyetlerin Sürûş'un yorumladığından başka olduğu ve bunun bizatihi Kur'an'ın kendisinin rüya mahsulü olduğunu

²⁸ Abdülkerim Sürûş, "Bir Gece Binip Geçti Felekten", *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tıǧlı (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 1/142-143.

²⁹ Sürûş Debbâğ, "Nebevi Tecrübeden Rasûlâne Rüyalara", *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tıǧlı (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 2/31.

³⁰ Mansur Haşimî, "Nebevi Rüyalara Eleştiri", *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tıǧlı (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 2/36.

³¹ Haşimî, "Nebevi Rüyalara Eleştiri", 2/39.

³² Haşimî, "Nebevi Rüyalara Eleştiri", 2/41.

³³ Haşimî, "Nebevi Rüyalara Eleştiri", 2/42.

³⁴ Muhsin Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tıǧlı (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 2/43-49.

³⁵ Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", 2/50-51.

³⁶ Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", 2/52-55.

göstermediği,³⁷ söz konusu teorinin yanlışlanamaz olmasının aksi yöndeki delilleri de reddedilecek bir konuma getirdiği, dolayısıyla nazari açıdan kusurlu olduğu,³⁸ Sürûş'un âyetlerin dağınıklığı üzerinden yaptığı yorumların Kur'an'a metinsel ve tarihsel bakışın bir arada olmadığı soyut bir yaklaşımı içerdiği,³⁹ Kur'an'da hakikat ve mecazın bulunduğu ve bunların reddedilmesinin mümkün olmadığı⁴⁰ gibi çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Bu nazariyenin Kur'anî dayanaklarında delil olarak getirilen hususlardaki eksiklik ve yetersizliğinin⁴¹ yanı sıra Sürûş'un kendi görüşüne sadık kalmaması⁴² konuları ele alınmıştır. İkinci bölümde nebevi rüyalar teorisindeki "parçacı yaklaşım" ve adı geçen teorinin peygamberin hücciyetini ortadan kaldırma tehlikesi gibi konular tartışılmıştır.⁴³ Ârmin, bu teorinin sonuçlarını; vahyin gerçekliğine aykırı düşmek⁴⁴ ile peygamberin, aklın ve mantığın otoritesini bir kenara bırakmak olduğu şeklinde açıklamaktadır.⁴⁵ Ârmin'in bu bağlamda Sürûş'un nassları yorumlamak için teklif ettiği tabire ilişkin olarak ön plana çıkan eleştirisi "rüya tabiri yapmanın belli bir metodu"nun olmayışıdır.⁴⁶

Hasan Ensârî, "Surûş'un Vahiy Nazariyesi'ne Tenkit" başlıklı yazısında Sürûş'un teorisinin vahyin mahiyetini değil, Hz. Peygamber'in vahye nasıl muhatap olduğunu açıklamaya yönelik olduğunu,⁴⁷ bu açıklamanın tarihî ve filolojik bakıştan yoksun olup Arapça üzerine yapılan çalışmalara kayıtsız kaldığını⁴⁸ ve her ne kadar gerçekçi olmasa da sadece Kur'an dilinin mahiyetini anlamaya yönelik "kelâmî bir nazariye" olarak kabul edilebileceğini⁴⁹ ifade etmiştir. Daha sonra Ensârî, teoriye yönelttiği eleştirilerini başlıklar halinde edebî bilimlerin atıl bırakılması⁵⁰ ve "tarih araştırmalarından elde edilen verilere gösterilen ilgisizlik ve kayıtsızlık"⁵¹ ekseninde açıklamış, ayrıca nazariyedeki çelişkileri müstakil bir başlıkta incelemiştir.⁵²

"İlâhî Kelâmda Hevâ veya Hüdâ" başlıklı yazısında Abdulâlî Bâzergân, nazariyeyi Kur'an âyetlerine aykırılığı yönünden eleştirmiştir. Bâzergân, Kur'an'da konuşanın Cenâb-ı Hak olduğunu,⁵³ muhatabın ise yerine bağlama göre Ehl-i Beyt, müminler,

³⁷ Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", 2/55-56.

³⁸ Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", 2/56-59.

³⁹ Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", 2/59-60.

⁴⁰ Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", 2/60-63.

⁴¹ Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", 2/64-74.

⁴² Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", 2/74-77.

⁴³ Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", 2/78-83.

⁴⁴ Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", 2/83-86.

⁴⁵ Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", 2/87-88.

⁴⁶ Ârmin, "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", 2/85.

⁴⁷ Hasan Ensârî, "Surûş'un Vahiy Nazariyesi'ne Tenkit", *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tiğli (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 2/91.

⁴⁸ Ensârî, "Surûş'un Vahiy Nazariyesi'ne Tenkit", 2/92.

⁴⁹ Ensârî, "Surûş'un Vahiy Nazariyesi'ne Tenkit", 2/93.

⁵⁰ Ensârî, "Surûş'un Vahiy Nazariyesi'ne Tenkit", 2/97-102.

⁵¹ Ensârî, "Surûş'un Vahiy Nazariyesi'ne Tenkit", 2/102-106.

⁵² Ensârî, "Surûş'un Vahiy Nazariyesi'ne Tenkit", 2/106-109.

⁵³ Abdulâlî Bâzergân, "İlâhî Kelâmda Hevâ veya Hüdâ", *Güncel Vahiy Tartışmaları*, drl.-çev. Asiye Tiğli (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 2/112.

dönemin halkı, Ehl-i kitap, İsrailoğulları, tüm insanlar, melekler, iblis, yer ile gök hatta tüm varlıklar olduğunu belirtir.⁵⁴ Kur'an'da Allah'ın hitabının bulunmadığı diyaloglara da atıf yapan Bâzergân, cennetliklerle cehennemliklerin aralarındaki konuşmalar gibi gaybî hususların Yüce Allah'tan başka nakledicisinin olamayacağını ifade etmektedir.⁵⁵ Bâzergân söz konusu teoriye; Kur'an'ın Hz. Peygamber'e dikte ettirildiği, kimi zaman ona yönelik uyarıları içermesi, teorinin Kur'an'ın içerisindeki tarihi atıfların gerçek kabul edilmemesi, Kur'an'da Peygamber'den şairlik durumunun olumsuzlanması, vahiy mekanizmasının bütünlüğü, vahyin peygamberin benliğini ve dönemini aşan hususiyetlerinin olması ve korunmuşluğu gibi farklı yönlerden eleştiriler getirmektedir. Bâzergân, Kur'an kelimelerinin sayısal olarak olarak ahenkli ve düzenli bulunuşunun, Kur'an'ın tertibinin ve nakledilişinin sıhhatinin yanı sıra vahyin, Hz. Peygamber'in iç ve dış tecrübesinden bağımsız oluşunu ispatladığını zikretmektedir.⁵⁶

"Abdülkerim Sürüş'un Nebevî Rüyalar Nazariyesine On Maddelik Bir Eleştiri" başlıklı Abdulâlî Bâzergân'a ait olan ikinci yazıda özet bir şekilde söz konusu teoriye eleştiriler yöneltilmektedir. Vahyin mahiyeti, nüzülü ve gerçekliği hakkında nazariyeye yöneltilen bu itirazlarda Sürüş'un bâtinî-tasavvufî bir tarzda açıkladığı hususlar sorgulanmıştır.⁵⁷

Abdülkerim Sürüş'a ait olan "Nebevî Rüyalar Nazariyesi (VI)" başlıklı son yazıda ise hem nebevî rüyalar teorisi kısaca açıklanmış hem de Abdulâlî Bâzergân'ın on maddelik eleştirilerine cevaplar verilmiştir. Sürüş bu konudaki temel iddiasının "Kur'an'ın Hz. Muhammed'in tecrübesi ile telifi olduğu yönünde" olduğunu söyler ve bunu, "Kur'an'ı şekillendirip meydana getiren Hz. Peygamberin faal aklı, işrakî anlamdaki tecrübesi ile âfâk ve enfüsüdür." şeklinde açıklar.⁵⁸ O ayrıca "Allah Hz. Muhammed'i, Hz. Muhammed ise Kur'an'ı telif etmiştir."⁵⁹ diyerek vahiy hususunda gelenekteki genel kabule aykırı bir şekilde Hz. Peygamber'i ilahî mesajın müellifi olarak göstermiştir. Bâzergân'ın eleştirilerine verdiği cevapların son kısmında kendisinden âyetleri iddia ettiği tarzda tabir etmesi talebine bu isteğin bilim felsefesi ile uğraşan bir filozoftan bilimsel hakikatleri keşfetmesini istemek gibi olduğunu söyler. Sürüş kendisinin bir tefsir teorisi önerdiğini, bu minvaldeki bir tefsirin müfessirler ya da tabircilerden beklenmesi gerektiğini belirtir.⁶⁰

Genel olarak bu eser, içerisinde nübüvvet ve vahiy konularına farklı düşünce ekollerinden eklektik ve pragmatik tarzda teorize edilerek sunulan modernist bir yaklaşımın İranlı Şîî düşünürler tarafından eleştirel bir şekilde masaya yatırıldığı bir seçki olması açısından önemlidir. Derleme tarzındaki bu eserde konu

⁵⁴ Bâzergân, "İlâhî Kelâmda Hevâ veya Hüdâ", 2/113.

⁵⁵ Bâzergân, "İlâhî Kelâmda Hevâ veya Hüdâ", 2/114.

⁵⁶ Bk. Bâzergân, "İlâhî Kelâmda Hevâ veya Hüdâ", 2/115-130.

⁵⁷ Bk. Abdulâlî Bâzergân, "Abdülkerim Sürüş'un Nebevî Rüyalar Nazariyesine On Maddelik Bir Eleştiri", *Güncel Vahiy Tartışmaları*, dnl.-çev. Asiye Tıgılı (İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018), 2/131-136.

⁵⁸ Sürüş, "Nebevî Rüyalar Nazariyesi (VI)", 2/137.

⁵⁹ Sürüş, "Nebevî Rüyalar Nazariyesi (VI)", 2/139.

⁶⁰ Sürüş, "Nebevî Rüyalar Nazariyesi (VI)", 2/160.

bütünlüğü ve yazıların sıralaması bakımından büyük ölçüde başarılı bir kurgu takip edilmiştir.⁶¹

Eserin ikinci kısmında olumsuz eleştirilerin yanı sıra olumlu eleştirilerin de derç edilerek kitabın sonunda Sürûş'a söz hakkı tanınmış olması eserin Sürûş ve onun vahiy teorisi eksenli olduğunu daha da belirginleştirmektedir. Bu husus, derleyici ve çevirmenin yazıların bir münazara atmosferi oluşturması ve teorinin eleştiriler karşısında bizzat sahibi tarafından nasıl savunulduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Öte yandan Sürûş'a eleştiri yöneltenler ile Sürûş'un makalelerinin aynı kitapta bir arada olmasının avantajları olduğu gibi dezavantajları da vardır. Birbirinden farklı sosyo-kültürel ve düşünsel açılara sahip olan insanların yazılarının bu tarz bir seçkide derlenmesi, içerisinde buldukları bağlamın dikkatten kaçmasına neden olabilmektedir. Bu seçkide ise söz konusu yazıların orijinal isimleri ve künyelerinin belirtilmemiş olması, onların asıllarına ulaşmak isteyen okuyucuların işini zorlaştırmaktadır. Kezâ eleştiri metinlerine yer verilen düşünürlerin ayrı ayrı değerlendirilecek ve incelenecek önemli tespitleri olmasına rağmen seçki, "Sürûş ve diğerleri" şeklinde bir dikotomi şeklinde planlanarak son sözün Sürûş'a verilmesi, farklı zaman ve zeminlerde yayımlanan bu yazıların muhâkeme edilmesine ket vurma endişesine yol açabilmektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki; kitapta Sürûş'u eleştiren fikir adamlarının tamamının Şîî mezhebine mensup olması da bu meselede Sürûş'un ortaya koyduğu görüşlerin gelenekten değil, "geleneğe rağmen" şekillendiğini göstermektedir.⁶²

Son makalede Sürûş'un kendisine yöneltilen eleştirilerden; teorinin vahyin verdiği gaybî bilginin gerçekliğini bulandırdığı ve vahyî haberleri Hz. Peygamber'in tahayyüllerinden ibaretmiş gibi gösterdiği, Kur'an-ı Kerîm'in korunmuşluğu ile ilgili âyetlerin açıklamasında yapılan te'viller ile "tabir" olarak ifade ettiği yorum yöntemindeki ontik ve epistemik kabullerinin içerisinde barındırdığı problemlere ilişkin getirdiği izahlar kanaatimizce yetersizdir. Söz konusu teorinin, eklektik bir düşünce sistemi üzerine kurulmasının getirdiği bazı açmazlardan sarf-ı nazar ederek söylersek; bâtinî-irfânî öğretinin Hz. Peygamber'in vahiy alışına uyarlanmasının din tasavvuru bakımından sakıncalı noktalara varabileceğini kestirmek güç değildir. Bu durum en başta teşrî meselesinde düğümlenmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in ve genel olarak peygamberlerin sözlerinin hücciyeti ile veliler ve tasavvuf erbabının ifadelerinin aynı bağlayıcılığı hâiz olmadığı açıktır. Ne var ki; dinî tecrübe teriminin tasavvufî ve mistik duyuşlardan öteye; yani nübüvvet alanına tatbik edilmesinin, dinin ortaya koyduğu emir ve yasakların etkisiz kalmasına yol açacağı eleştirisi Sürûş tarafından tatmin edici bir şekilde cevaplanmamıştır. Ayrıca mezkûr nazariyenin öncelikle ikinci grubun sezgi ile

⁶¹ Sürûş'un "Şeriatın Yokluğu ve Risâlet'in İmkânsızlığı" başlıklı yazısının (1/105-128), Muhsin Ârmin'in "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri" adlı metninden (2/43-89) zamansal olarak sonra ve bazı yerlerinde üstü kapalı olarak Ârmin'in eleştirilerini cevaplandırma gayesiyle yazıldığını ihsâs ettirmesine rağmen ilk ciltte yer alması bu durumun bir istisnası olarak sayılabilir.

⁶² Bu paragrafı yazarken kendisiyle yaptığım müzâkerede serdettiği fikirlerinden faydalandığım Doç. Dr. Mehmet Kalaycı'ya teşekkür etmek isterim.

bilîş yolunun ispatına dayanması yönüyle dolaylı bir araştırmayı gerekli kıldığı açıktır. Üzerinde ihtilaf olmayan bir meseleyi tartışmalı bir husus ile açıklamaya girişmek de burada Sürûş'un bahsini ettiğimiz teorisinin en önemli handikaplarından birisidir.⁶³

Sürûş'un vahiy nazariyesi her hâlükârda şu sorulara net cevap vermeden sağlam bir zeminden yoksun olacaktır: Kur'an âyetlerindeki her üslup, Hz. Muhammed'in muhatap ve muhbir değil, mahzâ bir râvi olduğunu gösterir mi? Kur'an vahyinin tamamının rüyada geldiğine dair açıklamalar ne kadar tutarlı, Sürûş neden diğer vahiy alma yollarını dikkate almadan rüya üzerinden indirgemecilik yapmaktadır? Sürûş'un rüyaya yüklemeye çalıştığı anlam dilsel olarak herhangi bir temele dayanmakta mıdır, bu kavramlaştırmada esas alınan terminoloji dinî açıdan ne gibi riskleri içermektedir? Bu teoride, Kur'an-ı Kerim'in icâzı ve içerisinde anlatılan tarihî bilgileri nereye koymalıdır, bunların Hz. Peygamber'in rüyasından ibaret olduğunu iddia etmek ne kadar gerçekçidir? Eğer vahyin tamamı rüyada geliyorsa "gayri metlûv vahiy" olarak bilinen birtakım hadisler bu teorisinin neresinde durmaktadır, bu hadisler de rüya mahsulü sayılıp şerh yerine tabir mi edilmelidir? Kur'an'daki ifadelerin vakıya mutabık olarak anlaşılması, onun bir tabir kitabı olarak görülüp her türlü yoruma müsait hale gelmesine yol açacak sembolizm iddiasından daha önemli ve haklı değil midir?

Vahiy dilinin tamamının muhayyile kaynaklı olduğu düşüncesi; teşrî ve hüküm vaz' etmek için indirilen âyetlerin hükümlerinin sınırlı ve kimi zaman da geçersiz olarak lanse edilmesi anlamına gelmez mi? Sürûş'un te'vilden kaçmak için tutulmasını salık verdiği tabir yolu gerçekten ilâhî mesajın doğru anlaşılmasında ne kadar işlevsel olacaktır, bu yöntemin önceki aşırı yorumlarda olduğu gibi anlamsal tahriflere yol açmayacağından ne derece emin olabiliriz? Kur'an'ı söyleyen ile onun vahyini alanın/dinleyen birliği iddiası, varlık hiyerarşisinde ciddi bir krize sebep olmaz mı, bu durumda Kur'an'ın Allah kelâmı oluşunun insan kelâmından farklı oluşu hususundaki temel ayırım kriterimiz ne olacaktır? Peygamber'in Tanrı ile birleştiği ya da birliği iddiası ulûhiyet anlayışında ciddi bir sorun değil midir? Sürûş'un bu teorisi gaybî hususların biraz daha materyalist bir çerçeveden ele alınmasını mümkün mü kılmaktadır, söz konusu sistemde gayb meselesi nasıl anlaşılmalıdır? Tâdât edilen soru(n)ların cevaplanması ve tartışılması, karşınızdaki kitap tanıtımı yazısının sınırlarını fazlasıyla zorlayacağı için bunların irdelenmesi başka çalışmalara havale edilmiştir.

⁶³ Bu bağlamda daha ilhâmın bir bilgi kaynağı olup olmadığı hususu tartışmalı iken; onu objektif bir bilgi kaynağı kabul ederek peygamberlerin aldıkları vahiy velilerin ilhamına kıyas etmek ve vahiy teorisini bunun üzerinden geliştirmek Sürûş'un belki de eleştirilebileceği yönlerin en önemlilerindedir. Bununla birlikte kitapta eleştiri yazıları bulunan İranlı düşünürlerin bu konuyu gündeme getirmedikleri görülmektedir. Evet, birçok kelâm-felsefe eserinde ölüm-sonrası ahvâlini zihne yakınlaştırmak amacıyla rüya ile analogi yapılmıştır. Ancak Sürûş'un rüyaya yüklediği anlam, bu meşhur analogiden oldukça farklı bir şekilde söz konusu ahvâl ve benzerlerinin gerçekliği esasına aykırı bir sembolizm iddiasını içermektedir.

Sonuç olarak bu derleme-çeviri çalışması, bir düşüncenin iddia ve reddiyeleriyle birlikte tartışma havası içerisinde sunulması açısından özgün bir çabadır. İran havzasının meşhur entelektüellerinden olan Abdülkerim Sürûş'un vahiyle ilgili görüşlerinin makale seçki-çevirisi suretinde derli toplu bir şekilde sunulması, Türkçe literatürde bu noktadaki boşluğu doldurma ve yeni ufuklar açma imkânı sağladığı için de kıymetlidir.

Bundan sonraki baskılarında yazıların künye bilgilerinin verilmesi ve imlâ konusundaki eksikliklerin giderilmesi eserin çehresini daha da değiştirecektir. Ayrıca Sürûş'un makalelerinin tamamının bir ciltte, eleştirmenlerin yazılarının ise diğer bir ciltte bulunması ve dipnotlarla eleştirinin yapıldığı yazıların ilgili bölümlerine atıflar yapılması; ya da yazıların tamamının kronoloji esaslı olarak tekrardan sıralanması, söz konusu tartışmaların akışının daha iyi takip edilmesi bakımından faydalı olacaktır.

Kaynakça

'Allâl, Hâlid Kebîr. *Nakdu Kitâbi Bası't-Tecribeti'n-Nebeviyye*. Cezayir: Dârü'l-Muhtesib, 2012.

Ârmin, Muhsin. "Kur'an'ın Rüya Olarak Tasavvuruna Eleştiri", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıgılı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 2/43-89.

Babapur, Muhammet. "Dr. Suruş-Şiiler". *YouTube*. Yayın Tarihi: 25 Temmuz 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=GgR3xxnf6qk>. Erişim 24 Ağustos 2019.

Batoor, Qari Feriaghun. *Abdülkerim Suruş'ta Çağdaş Problemler ve Din*. Konya: Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Bâzergân, Abdulâlî. "Abdülkerim Sürûş'un Nebevi Rüyalar Nazariyesine On Maddelik Bir Eleştiri", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıgılı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 2/131-136.

Bâzergân, Abdulâlî. "İlâhî Kelâmda Hevâ veya Hüdâ", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıgılı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 2/111-130.

Debbâğ, Sürûş. "Nebevi Tecrübeden Rasûlâne Rüyalara", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıgılı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 2/15-32.

Ensârî, Hasan. "Sürûş'un Vahiy Nazariyesi'ne Tenkit", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıgılı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 2/91-109.

Haşimî, Mansur. "Nebevi Rüyalara Eleştiri", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıgılı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 2/33-42.

Soroush, Abdulkarim. *The Expansion of Prophetic Experience: Essays on Historicity, Contingency and Plurality in Religion*. İngilizce'ye çev. Nilou Mobasser, ed. Forough Jahanbakhsh. Leiden: Brill, 2009.

- Sürûş, Abdülkerim. "Bariz Zıtlıklar", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıǧlı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 1/79-104.
- Sürûş, Abdülkerim. *Baştu't-Tecribeti'n-Nebeviyye*. Arapçaya çev. Ahmed el-Kapançî. Irak: Dârü'l-Fikri'l-Cedîd, 2006.
- Sürûş, Abdülkerim. "Bir Gece Binip Geçti Felekten", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıǧlı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 1/129-143.
- Sürûş, Abdülkerim. "Giriş: Nebevi Tecrübenin Genişlemesi", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıǧlı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 1/13-37.
- Sürûş, Abdülkerim. "Hz. Ahmed'in Rüyası Tüm Enbiyaların Rüyasıdır", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıǧlı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 1/57-78.
- Sürûş, Abdülkerim. "Nebevi Rüyaların Ravisi Hz. Muhammed", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıǧlı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 1/41-55.
- Sürûş, Abdülkerim. "Nebevî Rüya Nazariyesi (VI)", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıǧlı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 2/137-160.
- Sürûş, Abdülkerim. "*Nev Mu'tezilî Hestem*". Görüşmecî: Metin Ğaffârîân, Görüşme Transkripsiyonu, 1387/2008. <http://www.drSORoush.com/Persian/Interviews/P-INT-13870200-NoMotazeli.html>. Erişim 24 Ağustos 2019.
- Sürûş, Abdülkerim. "Şeriatın Yokluğu ve Risâlet'in İmkânsızlığı", *Güncel Vahiy Tartışmaları*. drl.-çev. Asiye Tıǧlı. İstanbul: Mana Yayınları, Kasım 2018, 1/105-128.
- Tıǧlı, Asiye. *İran'da Entelektüel Dinî Düşünce Hareketi*. İstanbul: Mana Yayınları, Aralık 2017.